

GÓP BÀN VỀ NIÊN ĐẠI HAI PHO TƯỢNG TRONG ĐỀN QUÁN THÁNH

NGUYỄN ĐẠT THỨC*

TÓM TẮT

Từ tư liệu văn khắc Hán - Nôm liên quan đến đền Quán Thánh, cùng phân tích đặc điểm, phong cách, nghệ thuật tạo tượng, bước đầu tác giả đã nêu ra một số vấn đề liên quan đến niên đại của hai pho tượng đang được thờ trong đền: Tượng Trấn Vũ bằng đồng và pho tượng đá, tương truyền là tượng ông Trùm Trọng - người đúc tượng Trấn Vũ.

Từ khóa: đền Quán Thánh; tượng Trấn Vũ; ông Trùm Trọng.

ABSTRACT

From the relevant Han - Nom documents to Quán Thánh temple, and the analysis of characteristics, styles, fine arts, the author puts forward some issues on the date of two statues at the temple: bronze Trấn Vũ statue and a stone statue - which said to be Trùm Trọng - the person who moulds Trấn Vũ statue.

Key words: Quán Thánh temple; Trấn Vũ statue; Trùm Trọng.

Đền Quán Thánh thuộc địa bàn phường Quán Thánh, quận Ba Đình, thành phố Hà Nội. Tư liệu lịch sử và truyền thuyết dân gian đều xác nhận, đền được khởi dựng sau khi vua Lý Thái Tổ dời đô từ Hoa Lư về Thăng Long (1010), với tên gọi là Trấn Vũ quán (quán Trấn Vũ). Quán nằm trong khu vực hoàng thành Thăng Long, đến thời Lê Thánh Tông, quán được dời ra vị trí hiện nay. Trong lịch sử, đền Quán Thánh còn được biết đến qua một số tên gọi khác, như quán Trấn Vũ, đền Trấn Vũ, quán Chân Vũ, đền Chân Vũ...

Tư liệu lịch sử và truyền thuyết đã ghi nhận như vậy, song, dựa vào dấu vết vật chất, có thể nhận thấy, về cơ bản, kiến trúc của đền hiện nay là sản phẩm của thế kỷ XIX trở lại đây. Điều đặc biệt, khiến nhiều nhà nghiên cứu và dư luận gần đây đang hết sức quan tâm về ngôi đền không phải là những gì thuộc về kiến trúc, mà là câu chuyện xung quanh niên đại và lai lịch của hai pho tượng đang được thờ trong đền, đó là tượng Trấn Vũ bằng đồng và một pho tượng đá, được dân gian, đặc biệt là dân Ngũ Xã,

làng nổi tiếng với nghề đúc đồng trong lịch sử (ở ven hồ Trúc Bạch) cho là tượng của ông "Trùm Trọng", người đã đúc pho tượng Trấn Vũ dưới thời Lê Hy Tông, niên hiệu Vĩnh Trị (1676 - 1680), thậm chí có quan điểm còn cho rằng, tượng này được đúc vào niên hiệu Vĩnh Trị thứ 2 (1677)... Trong bài viết này, chúng tôi căn cứ vào một số thông tin từ tư liệu văn khắc Hán-Nôm liên quan đến ngôi đền, cùng phân tích đặc điểm, phong cách, nghệ thuật tạo tượng để góp bàn về niên đại của hai pho tượng này.

Qua khảo sát gần đây của chúng tôi, trong đền Quán Thánh hiện còn một số tư liệu Hán - Nôm, được khắc trên các chất liệu: đá (bia ký), đồng (chuông, khánh, đèn, biển...), gỗ (hoành phi, câu đối...), cùng một số hiện vật khác. Tuy nhiên, trong số tư liệu này, không có thông tin liên quan đến ông "Trùm Trọng" mà chỉ có một số thông tin liên quan trực tiếp đến pho tượng Trấn Vũ, cụ thể:

- Tấm biển đồng "Đề Chân Vũ quán", do vua Thiệu Trị ngự đề, đúc năm Thiệu Trị thứ 2 (1842) ghi: "Niên hiệu Chính Hòa (1680 - 1705), đời vua Lê Hy Tông đúc tượng đồng ngôi nghiêm trang, cực kỳ tinh xảo. Tượng cao hơn 8 thước¹ 2 tấc, chu

* *Cục Di sản văn hóa*

vi 8 thước 7 tấc, nặng 6600 cân². Khi quân Tây Sơn đốt phá, hành xử vô lễ với thần, nhưng không làm gì được...³”.

- “Bia trùng tu quán Trấn Vũ”, khắc năm Tự Đức thứ 10 (1857), do Nguyễn Học chính tỉnh Thanh Hóa, tiến sĩ Lê Huy Vinh soạn, cho biết: “Quán Trấn Vũ nằm ở phía Bắc của thành (Thăng Long) là để trấn giữ phương Bắc. Pho tượng đồng trong quán được đúc từ đời Lê, niên hiệu Vĩnh Trị (1676 - 1680). Quán được dựng từ khi xây dựng kinh thành Thăng Long...

Nguyễn Bồ chánh sứ Sơn Tây là Phạm Xuân Quế, Bồ Chánh sứ Hà Nội là Tôn Thất Giao và Đồng Tri phủ, lãnh Huyện doãn hai huyện Thọ (Xương), Vĩnh (Thuận) là Phan Huy Khiêm thấy cảnh sắc nơi điện ngọc cõi Sa Bà so với cảnh sắc tươi tốt của 12 lầu ở Châu (Ca) Lôu có phần thua kém, nên mới quyết tiền chữa lại. Đã xây cao và mở rộng bốn hạng mục, gồm chính điện, đình đốt hương, bãi đường và gác chuông. Lại làm thêm hai dãy hành lang bên phải và bên trái. Tường, chái, cột xà đều sơn lại. Lại đắp bốn pho tượng Đại Nguyên soái và tượng thần Đương niên Hành Khiển, rồi rước lên thờ ở tiền đường. Lại sửa, đắp tượng thần Văn Xương Đế quân rồi dời xuống hậu đường để cách xa nơi thờ Long thần...

Ngọn lửa của quân Tây Sơn vô lễ với kinh đô cũ của Bắc Kỳ nhưng không làm gì được nơi này...⁴”.

- “Bia quán Chân Vũ”, dựng năm Thành Thái thứ 5 (1893), do Phụ chính Đại thần, hàm Thái tử Thiếu bảo, Vũ Hiễn điện Đại học sĩ, chức Khâm sai Bắc Kỳ Kinh lược Đại sứ, tước Diên Mậu tử, hiệu Thái Xuyên - Hoàng Cao Khải soạn, cho biết: “Phía Bắc thành Thăng Long có quán Chân Vũ thờ Huyền Thiên đại đế. Quán dựng vào thời Lý, tượng đúc vào thời Lê. Bản triều dựa vào đây mà bao phong thêm, linh ứng có từ xưa vậy”. Từ khi trải qua chiến tranh, loạn lạc, rường cột đài quán dần bị hư hỏng. Ta phụng mệnh giữ chức Kinh lược sứ ở Bắc Kỳ, nhân việc công rảnh rỗi đi du lãm, mới bàn với mọi người để trùng tu quán. Toàn quyền Thống sứ nước Đại Pháp là Liệt Đại thần cho việc đó là tốt đẹp nên trợ giúp để hoàn thành việc trùng tu. Phí tổn rất nhiều nhưng về mỹ lệ thì không thua kém”.

- Văn khắc tại mặt sau bệ tượng Trấn Vũ, khắc năm Thành Thái thứ 5 (1893), do Phụ chính Đại thần, hàm Thái tử Thiếu bảo, Vũ Hiễn điện Đại học sĩ, chức Khâm sai Bắc Kỳ Kinh lược Đại sứ, tước Diên Mậu tử, hiệu Thái Xuyên - Hoàng Cao Khải soạn, cho biết: “Tượng (đồng) Chân Vũ Đại đế được đúc vào thời Lê, niên hiệu Chí Hòa⁵. Tượng cao 9 thước, nặng 6.600 cân, ngồi trên bệ cao (cách mặt đất) khoảng 5 tấc. Trong đợt trùng tu này, Đốc công Lê Mang người Pháp đã dùng máy móc kích (tượng) lên 3 thước 5 tấc so với trước. Bệ cũ được xây bằng gạch, nay ốp đá bốn xung quanh.

Nước Đại Nam, ngày 20 tháng 9 năm Thành Thái thứ 5 (1893).

Phụ chính Đại thần, hàm Thái tử Thiếu bảo, Vũ Hiễn điện Đại học sĩ, chức Khâm sai Bắc Kỳ Kinh lược Đại sứ, tước Diên Mậu tử, hiệu Thái Xuyên - Hoàng Cao Khải kính soạn”.

Qua những ghi chép về pho tượng Trấn Vũ, bước đầu chúng tôi tạm đưa ra hai nhận xét sau:

Thứ nhất, về niên đại đúc tượng Trấn Vũ: các tư liệu không có sự thống nhất, theo đó, có hai thông tin (ghi chép) về niên đại đúc tượng cụ thể: 1). Tượng được đúc vào niên hiệu Vĩnh Trị (1676 - 1680), thời Lê Hy Tông; 2). Tượng được đúc vào niên hiệu Chính Hoà (1680 - 1705), thời Lê Hy Tông. Bên cạnh đó, cũng có thông tin khá chung chung, mơ hồ, rằng tượng được đúc vào thời Lê (?). Như vậy, không có thông tin nào khẳng định: Tượng được đúc vào niên hiệu Vĩnh Trị 2 (1677). Đó là tất cả những gì có thể rút ra trực tiếp từ văn khắc Hán - Nôm tại di tích liên quan đến niên đại pho tượng Trấn Vũ hiện nay.

Thứ hai, về chiều cao và cân nặng của tượng Trấn Vũ:

- Tấm biển “Đề Chân Vũ quán”, do vua Thiệu Trị ngự đề, đúc năm Thiệu Trị thứ 2 (1842) cho biết: “Tượng cao hơn 8 thước 2 tấc,... nặng 6600 cân” - Tức là, tượng cao xấp xỉ 3.49m (lấy tròn 1 thước = 42.5cm); nặng 3.960kg (tạm tính 1 cân = 0.6kg).

- Văn khắc tại mặt sau bệ tượng Trấn Vũ, khắc năm Thành Thái thứ 5 (1893) cho biết: “Tượng cao 9 thước, nặng 6.600 cân” - Tức là, tượng cao xấp xỉ 3.82m, nặng 3.960kg (tạm tính 1 cân = 0.6kg).

Từ những chỉ số về chiều cao và cân nặng của tượng Trấn Vũ nêu trên, có thể nhận thấy một

điểm khá thú vị là: Cùng một cây thước đo thời Nguyễn (1 thước tương đương khoảng 42.5cm), từ năm 1842 (thời Thiệu Trị) đến năm 1893 (thời Thành Thái), tức trong khoảng 51 năm, tượng Trấn Vũ đã “cao thêm” 0.33m, nhưng không có sự thay đổi về cân nặng. Nếu tượng không được tu bổ hoặc đúc lại trong khoảng sau năm 1842 đến năm 1893 thì chỉ có thể là, một trong hai chỉ số đo đặc chiều cao tại thời điểm năm 1842 và 1893 không chính xác, hoặc cả hai, hoặc hai thời điểm dùng hai hệ thước đo có sự chênh nhau. Đó là thực tế mà chúng ta cần hết sức lưu tâm... Và, việc áp dụng các biện pháp khoa học để xác định chính xác các chỉ số liên quan đến kích thước, khối lượng của tượng hiện nay là hết sức cần thiết, nhưng chúng tôi chưa có điều kiện để tiến hành, bởi di tích đang là điểm phục vụ hoạt động văn hóa - tâm linh và du lịch thu hút rất đông khách trong nước và quốc tế.

Xin được nói thêm, về niên đại pho tượng tương truyền là ông “Trùm Trọng” và phần nào là niên đại của tượng Trấn Vũ trong đền Quán Thánh, gần đây, một nhà nghiên cứu đã đưa ra quan điểm của mình qua trả lời câu hỏi: *Đức ông Trùm Trọng là ai?*⁶

Và, câu trả lời được nhà nghiên cứu này đưa ra là:

“Theo như lịch sử ghi chép, pho tượng này được làm dưới thời vua Lê Hy Tông, niên hiệu Vĩnh Trị thứ 2 (1677) - chúa Trịnh Tạc sai đình thần là Luân Quận công Vũ Công Chấn đốc công theo dõi. Điều này được ghi rõ ràng trên bài văn khắc bia *Trấn Vũ quán bi ký* do Thượng thư Đông các Đại Học sĩ Hồ Sĩ Dương soạn và được *Vũ tộc đại tông*, gia phả họ Vũ ở từ đường thôn An Cự, xã Đại An, Vụ Bản, Nam Định do Vũ Huyền chép năm Bảo Đại xác nhận...”

Chính lần tu sửa lớn vào năm Vĩnh Trị do đốc công Luân Quận công Vũ Công Chấn⁷ chỉ huy là lần tu sửa khiến cho ngôi đền có được sự to đẹp như ngày nay.

Vậy nên, việc minh xác lại danh tính cho pho tượng đá được phối thờ trong đền và công tích của vị tổng công trình sư tài hoa Vũ Công Chấn là điều vô cùng quan trọng để tránh những hiểu lầm không cần thiết đối với lịch sử và con cháu tự hào

Tượng “Trùm Trọng” (?) - đền Quán Thánh - Ảnh: Tác giả

về tinh hoa của nghệ thuật Thăng Long ngàn năm văn hiến.

Bức tượng đó không phải là tượng ông Trùm Trọng mà là tượng vị Tổng công trình sư rất nổi tiếng thế kỷ XVII là ông Vũ Công Chấn. Bia *Trấn Vũ quán bi ký* đã viết về sự kiện này: Tây Vương Trịnh Tạc ủy cho thế tử là Trịnh Căn chủ trì việc xuất kho dinh tạo ngôi quán.

Khi quán đạo được hoàn thành nguy nga tráng lệ, Hoàng Tổ Dương vương tới thăm, đã khen thưởng cho ông được lập tượng đá bên trái đền, kèm theo bài vị được ban hiệu là “Linh Quang Cảm Ứng Đại vương thần tượng”. Dòng lạc khoản của tấm bia trên ghi rất rõ⁸.

Đến đây, chúng tôi lại tạm đưa thêm một nhận xét sau:

Các tư liệu liên quan việc đúc tượng Trấn Vũ hiện còn trong đền Quán Thánh có niên đại từ thời Thiệu Trị đến thời Thành Thái không có sự thống

Tượng Trần Vũ (đền Quán Thánh) - Ảnh: Tác giả

nhất, đã phần nào cho thấy sự “bất minh” về niên đại đúc tượng Trần Vũ đã tồn tại từ khá sớm. Trong khi chưa có thông tin về tấm bia “Trần Vũ quán bi ký” do Thượng thư Đông các Đại Học sĩ Hồ Sĩ Dương soạn và được Vũ tộc đại tông, gia phả họ Vũ ở từ đường thôn An Cự, xã Đại An, Vụ Bản, Nam Định do Vũ Huyền chép năm Bảo Đại” tồn tại trên thực địa hoặc chí ít là thác bản (ở Viện Nghiên cứu Hán - Nôm chẳng hạn), thì chúng ta vẫn có quyền đặt câu hỏi về tính chân xác lịch sử của tư liệu này (gia phả họ Vũ), bởi nó được định bản sau các tư liệu Hán - Nôm trên đá và trên đồng tại di tích. Mặt khác, nếu những thông tin liên quan đến tượng Trần Vũ và người đúc tượng được ghi trong “Trần Vũ quán bi ký” do Thượng thư Đông các Đại Học sĩ Hồ Sĩ Dương soạn và được Vũ tộc đại tông, gia phả họ Vũ ở từ đường thôn An Cự, xã Đại An, Vụ Bản, Nam Định do Vũ Huyền chép năm Bảo Đại” là chân xác, thì ít nhất chúng ta cần có sự lý giải thoả đáng quanh những thông tin “bất minh” về niên đại đúc

Tượng Trần Vũ (đền Cự Linh) - Ảnh: Tác giả

tượng trong các tư liệu Hán - Nôm liên quan hiện còn trong di tích?

Như vậy, vấn đề niên đại của pho tượng Trần Vũ và ông “Trùm Trọng” trong đền Quán Thánh hiện nay đã trở thành vấn đề lịch sử và như vẫn còn nằm trong “vùng mờ”, cần phải tiếp tục phải giải ảo?

Cuối cùng, tạm “thoát” khỏi các nguồn tư liệu trên, để từ góc độ nghệ thuật tạo tượng mà suy xét, chúng tôi xin mạnh dạn tạm đưa ra nhận xét mang tính giả thiết để làm việc về niên đại hai pho tượng đang bàn như sau:

- Tượng Trần Vũ tại đền Quán Thánh trong hình hài của một Đạo sĩ, chất liệu đồng, ngồi buông chân, đầu trần, tóc trùm ra phía sau, mặc giáp phục của võ tướng, tay trái bắt quyết, tay phải đề lên đốc kiếm, mũi kiếm chống xuyên vào lưng rùa, thân kiếm có con rắn quấn quanh. Qua chi tiết, tượng có mắt kém thuần hậu và như bằng thuỷ tinh, có râu cằm, đường biên áo, ở nhiều chỗ uốn lượn và vênh ra ngoài nhiều, nếp áo không đồng điệu với các tượng Việt có

niên đại vào thế kỷ XVII; đặc biệt, hoa văn trên áo tượng gắn gũi với phong cách phương Bắc, một hình thức mà thời Nguyễn chịu nhiều ảnh hưởng. Theo đó, về căn bản, tạo hình bên ngoài của tượng là sản phẩm có niên đại vào khoảng thế kỷ XIX trở về sau và gần như theo phong cách Trung Hoa. Nhìn tổng thể, pho tượng này có khá nhiều nét tương đồng với tượng Trấn Vũ ở đền Cự Linh⁹, phường Thạch Bàn, quận Long Biên, thành phố Hà Nội;

- Tượng tương truyền là ông “Trùm Trọng” mang tính chân dung, được tạc bằng đá nguyên khối, to như người thật, trong tư thế ngồi kiết già, trang phục bình dân, đầu đội khăn chày xuôi về phía sau gáy; áo gấp nhiều nếp, đặc biệt ở phần tay áo, gắn gũi với phong cách tạo tượng hậu của giai đoạn thế kỷ XVIII - XIX.

Như vậy, nếu giả thiết để làm việc trên đây được chứng thực, thì câu chuyện lịch sử về tượng Trấn Vũ và pho tượng tương truyền là ông “Trùm Trọng” tại đền Quán Thánh sẽ còn “dài” hơn, còn nhiều bí ẩn cần tiếp tục khám phá./

N.Đ.T

Chú thích:

1- Đối với thước đo độ dài, thước Kinh hay thước ta, dưới thời Nguyễn, trong giai đoạn đầu có độ dài tương đương trong khoảng 42,4cm - 42,5cm. Từ ngày 1/1/1898, theo Nghị định của Toàn quyền Paul Doumer, cây thước này đã được hợp nhất với cây thước đo ruộng và đều gọi chung là Thước ta, với giá trị là 40cm. Tuy nhiên, trong dân gian vẫn tồn tại một số cây thước khác...

2- Thông thường, 1 cân thời Nguyễn tương đương với 0.6kg, nhưng trong dân gian vẫn tồn tại một số loại cân khác.

3- Tương truyền: “Dưới thời Tây Sơn, Nguyễn Hữu Chỉnh muốn phá tượng Chân Vũ để lấy đồng đúc tiền, cầm búa đập vào đầu gối tượng, bị thần đánh ngã ngựa. Cống Chỉnh bèn lấy than đổ xuy quanh tượng, bắc bể thổi để nung chảy tượng, thì tượng đổ mồ hôi, tắt mất than. Ông ta biết là thần linh thiêng, không thể phá được”. Đây là chi tiết cần tiếp tục giải ảo, nhưng chúng ta có thể hình dung phần nào về “số phận” của pho tượng nếu bị chất than xung quanh và bắc bể thổi.

4- Chỉ sự kiện quân Tây Sơn tiến vào Thăng Long.

5- Có lẽ chỗ này viết hoặc khắc nhầm niên hiệu “Chính Hoà” thành “Chí Hoà”, vì trong lịch sử Việt Nam không tồn tại niên hiệu “Chí Hoà”, mặt khác, trong tấm biển “Đề Chân Vũ quán” của vua Thiệu Trị đúc năm 1842, ghi rõ: “tượng đúc năm Chính Hoà” (1680 - 1705), đời vua Lê Hi Tông - Thời điểm Hoàng Cao Khải

tiến hành trùng tu và khắc vào sau bộ tượng Trấn Vũ đã có tám biển đồng của vua Thiệu Trị.

6- “Đền Quán Thánh - sai lạc nghiêm trọng”, đăng trên <http://www.tienphong.vn/xa-hoi/den-quan-thanh-sai-lac-nghiem-trong-761985.tpo>.

7- Luân Quận công, Vũ Công Chấn (1618 -1689), người được ghi trong bài minh văn *Trấn Vũ quán bi ký* nói trên - xem thêm: <http://www.tienphong.vn/xa-hoi/den-quan-thanh-sai-lac-nghiem-trong-761985.tpo>.

8- <http://www.tienphong.vn/xa-hoi/den-quan-thanh-sai-lac-nghiem-trong-761985.tpo>.

9- Tượng Trấn Vũ ở đền Cự Linh, bằng đồng, được đúc xong năm 1802, với kích thước và tạo hình có nhiều điểm tương đồng với tượng Trấn Vũ ở đền Quán Thánh. Đến năm 1916, tượng Trấn Vũ ở đền Cự Linh được tu bổ theo thánh tích: “khoác áo bào màu đen” (bà sơn ta, màu đen) và có hình hài bên ngoài cơ bản như hiện nay - Xem thêm: Nguyễn Đạt Thúc, “Về hệ thống tượng thờ trong quán Trấn Vũ, Long Biên, Hà Nội”, *Tạp chí Di sản văn hóa*, số 3(40) - 2012.

Tài liệu tham khảo:

1- *Hồ sơ xếp hạng di tích đền Quán Thánh* (Tư liệu Cục Di sản văn hoá).

2- Nguyễn Đức Dũng, “Khảo sát hệ thống văn bản khắc Hán - Nôm đền Quán Thánh”, *Khoá luận tốt nghiệp ngành Hán - Nôm, khoá 41 (1996 - 2000)*, Trường Đại học Khoa học xã hội và nhân văn Hà Nội.

3- Nguyễn Đạt Thúc, “Về hệ thống tượng thờ trong quán Trấn Vũ, Long Biên, Hà Nội”, *Tạp chí Di sản văn hóa*, số 3(40) - 2012.

4- “Đề Chân Vũ quán”, do vua Thiệu Trị ngự đề, khắc năm Thiệu Trị thứ 2 (1842) - đền Quán Thánh, Hà Nội.

5- “Bia trùng tu quán Trấn Vũ”, khắc năm Tự Đức thứ 10 (1857), do Nguyễn Học chính tỉnh Thanh Hóa, tiến sĩ Lê Huy Vĩnh soạn - đền Quán Thánh, Hà Nội.

6- “Bia quán Chân Vũ”, khắc năm Thành Thái thứ 5 (1893), do Phụ chính Đại thần, hàm Thái tử Thiệu bảo, Vũ Hiến điện Đại học sĩ, chức Khâm sai Bắc Kỳ Kinh lược Đại sứ, tước Diên Mậu tử, hiệu Thái Xuyên - Hoàng Cao Khải soạn - đền Quán Thánh, Hà Nội.

7- “Văn khắc tại mặt sau bộ tượng Trấn Vũ”, khắc năm Thành Thái thứ 5 (1893), do Phụ chính Đại thần, hàm Thái tử Thiệu bảo, Vũ Hiến điện Đại học sĩ, chức Khâm sai Bắc Kỳ Kinh lược Đại sứ, tước Diên Mậu tử, hiệu Thái Xuyên - Hoàng Cao Khải soạn - đền Quán Thánh, Hà Nội.

8- <http://www.tienphong.vn/xa-hoi/den-quan-thanh-sai-lac-nghiem-trong-761985.tpo>.

(Ngày nhận bài: 01/01/2015; Ngày phản biện đánh giá: 21/01/2015; Ngày duyệt đăng bài: 28/01/2015).